

Televizyon Programlarındaki Şiddetin Yetiştirme Etkisi: Konya Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*

The Cultivation Effect of Violence In Television Programmes: A Study On High School Students In Konya

Hasan Hüseyin TAYLAN**

ÖZET

Televizyon programlarındaki şiddetin lise öğrencileri üzerindeki yetiştirme etkisinin incelendiği bu çalışmada, televizyon programlarındaki şiddetin yetiştirme etkisi, Gerbner ve arkadaşlarının Kültürel Göstergeler Projesi kapsamında ortaya çıkan Yetiştirme Kuramı açısından ele alınmıştır. Çalışmada, Ortaöğretim öğrencilerinin televizyon izleme pratiklerinin, öğrencilerin sosyal gerçekliğe ilişkin algılamaları (acımasız ve tehlikeli dünya algısı, şiddet algısı, suç korkusu, toplumdaki şiddetin ve toplumdaki suçlu oranının tahmini) üzerindeki etkisinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Konya İl Merkezindeki Ortaöğretim Okullarını temsilen seçilen sekiz lisede öğrenim gören 640 öğrenci üzerine soru formu yardımıyla uygulanan saha araştırmasında elde edilen veriler, SPSS yardımıyla Ki-Kare, T-Testi, Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi ve Lojistik Regresyon Analizi istatistik teknikleriyle yorumlandı. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin televizyonu çok izleyenlerinin az izleyenlerden; daha fazla acımasız ve tehlikeli dünya algısına, daha fazla şiddet algısına, daha fazla suç korkusuna sahip olduğu; toplumdaki şiddet oranını ve toplumdaki suçlu oranını daha fazla gösterdiği; Televizyon izleme süresi, Kurtlar Vadisi Pusu dizisini izleme pratikleri (çok izleyenlerin hiç izlemeyenlere ve az izleyenlere göre) ve cinsiyet (erkeklerle göre kızlar) acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde yetiştirme etkisi gösterdiği ve Televizyon izleme süresi ve Kurtlar Vadisi Pusu dizisini izleme pratikleri (çok izleyenlerin hiç izlemeyenlere ve az izleyenlere göre) ve cinsiyet (erkeklerle göre kızlar) suç korkusu üzerinde yetiştirme etkisi gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Televizyon Şiddeti; Yetiştirme Farkı; Yetiştirme Etkisi; Acımasız ve Tehlikeli Dünya Algısı; Suç Korkusu
Çalışmanın türü: Araştırma

ABSRTACT

This study, which aims to investigate the cultivation effect of violence in television programmes on Secondary Education students, has dealt with the cultivation effect of violence in television programmes in terms of Cultivation Theory, which emerged within the scope of Cultural Indicators Project developed by Gerbner et al. According to the theory of cultivation, watching television much increases viewers' distrust of the others, sows the perception that the world is cruel and dangerous, and leads one to think that violence in society is greater than it actually is (or than the true violence in society) and its effect is slow, accumulating and long-term. Moreover, it is in interaction with environmental factors and socio-demographic variables.

The present study, which was conducted within the framework of Cultivation Analysis, one of the three fundamental pillars of cultivation research, aims to reveal the effects of Secondary education students' television viewing practices on their perceptions of social reality. The main purpose of the study is to demonstrate the cultivation effect of television violence on high school students. In accordance with the purpose in question, first whether there is a cultivation differential in terms of the responses that those who watch TV a little and those who watch it a lot concerning social reality (the mean world syndrome, perception of violence, fear of crime, estimation of violence in society and the percentage of criminals in society) was analyzed using T-Test and Chi-Square Test. Secondly, the cultivation effect of the level of television viewing (and other factors) on the mean world syndrome was revealed using the Multiple Regression Analysis. Finally, the effects of the level of television viewing (and other factors) on fear of crime was investigated using Logistical Regression Analysis.

The sample was determined according to the stratified sampling technique and the criteria for representing the population. The sample size was determined to be 674 according to 95 % reliability level and 0.03 sampling error; a total of 697 questionnaires were administered and after the elimination of some inadequate and biased questionnaires, a total of 640 questionnaires were used to analyze the data. The data, which were obtained from a field study that was conducted via a questionnaire form administered to 640 students who attended 8 high schools selected to represent Secondary Education Schools in the city of Konya were interpreted through SPSS and Independent Sample T-Test, Chi-Square, Multiple Regression Analysis, Logistic Regression Analysis statistical techniques.

Three basic questions were asked to reveal the cultivation differential and cultivation effect of television viewing. *The Mean World Syndrome*, which constitutes of the subject matter of the first of these, is a combined measurement that indicates whether people regard the world as a violent, dangerous and cruel (distrust of other) place or not. The index consists of two basic concepts: a mean world syndrome based on regarding the world as a violent and dangerous place and distrust of others. Both were combined in the index that was used to measure the mean world syndrome. The reliability coefficient of the index in question is 69,7 ($\alpha=69,7$). The second is a question aimed at measuring *fear of crime* or victimization of crime. In cultivation studies, when those who watch television a lot and those who watch it a little are compared, those who watch it a lot overestimate the

* 2011 yılında S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen doktora tezinden yararlanılmıştır.

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi

possibility of being a victim of violence in comparison to the ones who watch it a little and have a higher fear of crime. The third concerns *The Prediction of Violence and Number of Criminals in Society*. The question “What do you think the percentage of violent crimes such as murder, rape, robbery and assault (violent, sudden assault) in our country is?” was asked to predict violence whereas the question “What percentage of the society is guilty? Or, what percentage of people in our country have a criminal record?” was asked to predict the percentage of criminals in society. Both questions were intended to elicit the response “television answer”. According to this, as the duration of television viewing increases, the rate of crime in society will also increase. Likewise, as the duration of television viewing increases, the rate of criminals in society will also increase, for, according to cultivation theory, television alone has a violence-intensive content.

According to the findings of the study, high school students watch television for about three hours a day (2,98 hrs). When we divide the television viewing act into two categories, namely those who watch a lot and those who watch little, as Gerbner et al. did, it appears that 45.3 % of the students watch television less than 2 hours (those watch television a little) whereas 54.7 % of them watch television for 3 or more hours (those who watch a lot).

The following findings were also obtained: among the high school students, those who watched television a lot and had more mean world syndrome than those who watched television a little ($t=-2,692$; $p=0,007$); those who watched television a lot had more fear of crime than those who watch television a little ($\chi^2=11,196$; $df=1$; $p=0,001$); those who watched television a lot had a higher perception of violence ($\chi^2=15,680$; $df=2$; $p=0,0001$) and criminal rates in comparison to those who watched television a little ($\chi^2=23,509$; $df=2$; $p=0,0001$). In conclusion, it was found that watching television a lot or a little exhibited cultivation differential in terms of mean world syndrome, fear of crime, rate of violence in society and rate of criminals in society.

It was determined that duration of television viewing, and watching the television series *Walley of Wolves-Ambush* (Kurtlar Vadisi Pusu) which has a violence-intensive content, (those who watch a lot more than those who watch a little or never) and gender (girls more than boys) had cultivation effect on mean world syndrome and fear of crime. According to this, it was determined that duration of television viewing and watching television programs with violent content had a cultivation effect on the mean world syndrome and fear of crime.

Keywords: Television Violence; Cultivation Analysis; Cultivation Differential; Cultivation Effect; Mean World Syndrome; Fear of Crime

The type of research: Research

GİRİŞ

Bir kitle iletişim aracı olan televizyon günümüzde en kolay ulaşılabilen, en yaygın kullanılan ve en etkili görsel ve işitsel bir araçtır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hayatımıza giren televizyon, gittikçe yaygınlaşmış; yaşam tarzımızı belirleyen, algılarımızı yönlendiren, tutum, değer ve davranışlarımızı etkileyen önemli bir güç; temel bir toplumsallaşma aracı ve yaşamımızın önemli bir parçası haline gelmiştir. Evin/ailenin doğal bir üyesi haline gelen televizyon, eğlendirme, haber ve bilgi verme, eğitim ve toplumsallaştırma işlevlerini yerine getiren; kamuoyu oluşturmada, sosyal kontrol sağlamada ve sosyal gerçekliğin oluşumunda etkin bir güç haline gelmiştir.

Böylesine yaşamımızın bir parçası haline gelen; tutumlarımızın ve değerlerimizin oluşmasında etkin bir güç olan televizyon, ilk ortaya çıkışından beri birçok tartışmaya ve beraberinde birçok araştırmaya konu olmuştur. Televizyon, etkileri bakımından araştırmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Televizyonun ilk ortaya çıkışından ve yaygınlaşmaya başlamasından beri ilginin odağında ise televizyon ve şiddet ilişkisi vardı. Televizyon ve şiddet ilişkisine yönelik ilk yürütülen çalışmaların bir kısmı televizyondaki şiddetin tespitine yöneliktir. Televizyondaki şiddet ise gerek genel gözlemlerle gerekse de içerik analiziyle ortaya konmakta ve sonuçta televizyon programlarının yoğun biçimde şiddet sahneleriyle dolu olduğu tespit edilmektedir. Hatta bu nedenle televizyon programlarındaki yoğun şiddet içeriğini¹ vurgulamak için

¹ Türkiye’de, televizyonda çocukların en çok seyrettikleri saatlerde gösterilen filmlerdeki şiddet düzeyini araştıran bir çalışmada (Ayrancı vd., 2004), beş özel televizyon kanalında, hafta içi 16.00-21.30 ve hafta sonu 09.00-21.30 saatleri arasında yayınlanan 80 filmde, toplam 5 bin 600 saniyenin izlenmesi sonucunda, bu filmlerdeki şiddet oranının yüzde 33.1 olduğu, toplam sürenin yüzde 13.8’ini fiziksel şiddetin (vurma, yaralama, öldürme), yüzde 10.9’unu sözel şiddetin, yüzde 8.4’ünü ise psikolojik şiddetin oluşturduğu belirlenmiştir. Benzer bir çalışmada ise Özer (2003; 2005c), Kültürel Göstergeler Projesinin ikinci uygulama alanı olan Mesaj Sistem Analizini kullanarak, 5 büyük televizyon kanalının ana haber bültenlerinde yer alan şiddet içerikli haberlerin oranlarını incelemiştir. Televizyon kanalları arasında farklar bulunmakla birlikte, bu oranın yüzde 30’ları geçtiği görülmüştür. Bu oranın gerçek yaşamda karşılaşılan şiddetin çok üstünde olduğu muhakkaktır. Bu sonuçlara göre, televizyon dünyasının genel olarak şiddet yoğun bir dünya olduğunu söylemek mümkündür (Özer, 2005c). Morgan’a göre (2002: 11), çocuklar, bir yıl içinde televizyonda yaklaşık 10.000 şiddet eylemi görmekte; yüksek okul mezunu olana kadar bir genç, yaklaşık 40.000 cinayet/adam öldürme olayına tanık olmaktadır. ABD Senatosu Adli Kurulunun açıkladığı bir raporda ise (1999 yılındaki rapordan alıntıyan Trend, 2008: 11), bir gencin 18 yaşına gelene kadar 200.000 simülasyon şiddet hareketi ve 16.000 öldürme sahnesi gördüğünü iddia edilmektedir.

“televizyon şiddeti”² kavramı kullanılmaktadır.

Televizyon programlarındaki şiddet içeriğinin ya da diğer bir kullanımıyla televizyon şiddetinin etkileri duygusal, bilişsel ve davranışsal etkiler şeklindeki ayrımlarla tartışılır. Davranışsal, duygusal ve bilişsel etkileri de kapsayan televizyon şiddetinin etkileri ise uzun ve kısa dönemli ve dolaylı ve dolaysız olmak üzere genel hatlarıyla; saldırganlığı artırma ve saldırgan davranışı model alma, anti-sosyal davranış ya da sapma davranışına neden olma; sürekli bir şiddete uğrama korkusu duyma ya da mağdur olma korkusu hissetme; çevresindeki ya da ekrandaki şiddete karşı duyarsızlaşma; dünyanın acımasız ve tehlikelilerle dolu olduğu algısına sahip olma, diğerlerine karşı güvensizlik; dünyanın şiddet dolu olduğu algısı ya da çarpık bir sosyal gerçeklik algısı ve saldırganlığı azaltma ya da arındırma (katharsis) etkisi şeklinde sıralanabilir (Potter, 1999; Morgan, 2002: 12; Signorielli, 2005). Televizyon şiddetinin etkileriyle ilgili burada ifade edilen her bir etki üzerine birçok araştırma yapılmış³ ve elde edilen bulgulara dayanarak bazı kuramsal yaklaşımlar oluşmuştur. Söz konusu bu yaklaşımlardan en önemli ve en etkili olan Kültürel Göstergeler Projesi kapsamında geliştirilmiş olan Yetiştirme Teorisi, adını daha çok televizyon ve şiddet ilişkisi üzerine çalışmalarıyla kitle iletişim araçlarından özellikle televizyonun toplumdaki sosyal ve kültürel rolüne vurgu yapan bir çerçeve sunar.

1967–1968 yıllarında A.B.D.’de “Şiddeti Önleme ve Nedenleri Üzerine Ulusal Komisyonu” sponsorluğuyla başlayan Kültürel Göstergeler Projesi, 1970’lerden günümüze kadar çalışmalarına devam etmiştir (Gerbner vd., 1982: 100; Gerbner, 1998: 175). Ayrıca Amerika dışında da birçok ülkede söz konusu proje çalışmalarına devam etmiştir: Arjantin, İsveç, Japonya, Macaristan, Tayvan gibi farklı kıtalardan ülkeler yanında Türkiye’de de araştırmalar yürütülmüştür (Batmaz, 1986; Yumlu, 1987; Batmaz ve Aksoy, 1995; Özer, 2003; 2005a; 2005b; 2005c; 2006; Damlapınar, 2008; Avcıoğlu, 2009; Özer ve Geresimova 2010). 2010 yılına kadar yetiştirmeyle doğrudan ilgili 500’ün üzerinde ve 2000’den beri ise 125’ten fazla çalışma yayınlanmıştır (Morgan ve Shanahan, 2010: 337). Kültürel Göstergeler Projesi, daha sonraları Yetiştirme Araştırmaları ya da Yetiştirme Kuramı adıyla anılır oldu.

Yetiştirme kuramı, kişilerin sosyal dünya hakkındaki (sosyal gerçekliğin kurulumu) algıları/fikirleriyle ilgilidir. En temel hipotezi, televizyonu çok seyredenler (az seyredene göre), televizyon dünyasının yaygın ve tekrarlanan mesaj ve derslerini yansıtan bir dünya algısına daha fazla sahiptir. Yetiştirme teorisinin söz konusu bu hipotezi, korku ve şiddet üzerindeki araştırmalar için –belki de en iyi- bir çerçeve sunar. Yürütülen çalışmalarda, televizyonu çok seyredenlerde yüksek oranda mağdur edilme korkusu (victimization); diğerlerine karşı güvensizlik (mistrust); dünyanın tehlikeli bir yer olduğu algısı; geleceğin belirsiz ve sıkıntılı olacağı inancı (anomie) ve yabancılaşma (alienation) tespit edilmiştir (Signorielli, 1990; Signorielli, 2005: 19). Yetiştirme kuramı da, ana yayın kuşağındaki (prime-time) televizyon programları içeriğinin analizi verileri üzerine temellenir (Perse, 2001. 215). Kültürel Göstergeler Projesi kapsamında 1967 yılından beri de yürütülen çalışmalarda da özellikle ana yayın kuşağındaki televizyon programlarının içeriğinin büyük oranda şiddet içerikli olduğu bulgulanmıştır.

Yetiştirme kuramı, televizyon programlarındaki şiddetin, sosyal öğrenme kuramı ve diğer psikolojik yaklaşımların aksine, izleyicilerin davranışlarında şiddet ve saldırgan davranışa neden olma konusunda bir açıklama getirmez, hatta böyle bir bağın sorunlu olduğuna değinir. Gerbner ve arkadaşları, televizyon şiddetine çokça maruz kalmanın davranış bakımından değil, sosyal gerçeklik algısı, sosyal çevre hakkındaki tutumlar ve algılar üzerindeki etkisi bakımından değerlendirir. Ayrıca bu etkinin de davranışçı psikologların aksine dolaysız ve kısa dönemli değil, dolaylı, birikerek ve uzun dönemli bir etki olarak değerlendirirler. Bu bakımdan yetiştirme kuramı, medya etki kuramları geleneği içerisinde kitle iletişim araçlarının etkisinin uzun dönemli etkilerini savunan bir pozisyondadır.

² Bkz.: James Potter, *On Media Violence*, Sage Publications, London, 1999 ve Nancy Signorielli, *Violence in the Media: A Reference Handbook*, ABC Clio inc., Santa Barbara, California, 2005.

³ 1972’de Surgeon General’s Scientific Advisory Committee on Television and Social Behavior tarafından *Television and Growing Up: The Impact of Televised Violence* başlıklı bir raporu; Yine aynı komisyonun 1972’de *Television and the Social Behavior* isimli yayınlanan bir raporu televizyonun etkileri ile ilgili bir takım bulgulara ulaştı. Yaklaşık 10 yıl sonra yine televizyonun özellikle saldırganlık ve şiddet içeren davranışlar üzerindeki etkisini konu edinen National Institute of Mental Health tarafından 1982 yılında *Television and Behavior* adıyla araştırma yayınladı. Televizyon etkileri ile ilgili bir başka çalışma ise yine televizyon ve şiddet ilişkisi üzerinde odaklanan Amerikan Psychological Association (APA) tarafından 1985 yılında gerçekleştirildi (Huston vd., 1992: 2).

Bu çalışma, televizyonun izleyiciler üzerindeki yetiştirme etkisinin araştırıldığı bir çalışma olarak, televizyonun sosyalleştirici bir etkisinin tezahürü olarak, sosyal çevresi ve şiddet algılamasına yönelik tutumların oluşmasında televizyon programları aracılığıyla aktarılan mesajların ve görüntülerin (ve özellikle de şiddet içerikli mesaj ve görüntülerin) önemi üzerinde düşünmeye ve televizyon dünyasından yansıyan mesaj ve imgelerin ne gibi etkilere yol açtığını sorgulamaya yöneliktir. Araştırmanın temel amacı televizyon şiddetinin lise öğrencileri üzerindeki yetiştirme etkisini ortaya koymaktır.

YÖNTEM VE TEKNİK

Araştırma, televizyon programlarındaki şiddetin yetiştirme etkisini ortaya koymak amacıyla oluşturulan Soru Formu, 2010 yılının Nisan ayının ilk haftasında Konya il merkezindeki Ortaöğretim Okullarında eğitim ve öğretim gören lise öğrencilerini temsilen toplam 640 lise öğrencisine uygulanmış ve istatistik teknikleri yardımıyla televizyon izleme ile sosyal gerçekliğe ilişkin algılamalar arasındaki ilişki soruşturulmuştur. Çalışmada, başta belirtilen amaca uygun olarak oluşturulan hipotezleri test etmek üzere T-Test, Ki-Kare Testi, Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi ve Lojistik Regresyon Analizi kullanılmıştır.

Araştırma Soruları ve Hipotezler

Araştırma Sorusu 1: Televizyonu az ve çok izleyenler ile sosyal gerçeklik algılaması (acımasız ve tehlikeli dünya algısı; suç korkusu; toplumdaki şiddet tahmini ve toplumdaki suçlu oranı) arasında fark var mıdır?

Hipotez 1: “Televizyonu çok izleyenler, az izleyenlerden daha fazla acımasız ve tehlikeli dünya algısına sahiptir”.

Hipotez 2: “Televizyonu çok izleyenler, az izleyenlerden daha fazla suç korkusuna sahiptir”.

Hipotez 3: “Televizyonu çok izleyenler, az izleyenlere göre toplumdaki şiddeti daha fazla algılar”.

Hipotez 4: “Televizyonu çok izleyenler, az izleyenlere göre toplumdaki suçlu sayısını daha fazla algılar”.

Araştırma Sorusu 2: Acımasız ve tehlikeli dünya algısını hangi faktörler etkilemektedir? Lise öğrencilerinin suç korkusu üzerinde etkili olan faktörler nelerdir?

Hipotez 5: “Televizyon izleme süresi arttıkça acımasız ve tehlikeli dünya algısına sahip olma artmaktadır”.

Hipotez 6: “Televizyon izleme süresi arttıkça suç korkusu artmaktadır”.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın ana evreni, Konya il merkezindeki Ortaöğretim Okullarında öğrenim gören lise öğrencileridir. 2009–2010 Eğitim ve Öğretim Yılı itibarıyla Konya il merkezindeki Ortaöğretim Okullarında öğrenim gören toplam 51794 lise öğrencisi bulunmaktadır. Konya il merkezindeki Ortaöğretim Okullarında eğitim ve öğretim gören lise öğrencilerini temsilen tercihen belirlediğimiz dört okul türü olan Anadolu, Fen ve Sosyal Bilimler Liseleri; Genel Liseler; Meslek ve Teknik Liseleri ve Özel Liselerinden tabakalı örneklem tekniğiyle evreni temsil etme düzeyi ölçütlerine uygun olarak (yüzde 95 güvenirlilik düzeyi ve 0.03 örnekleme hatasına göre) toplam 640 anket, verilerin çözümlenmesi için kullanılmıştır.

Soru Formunun Tanıtılması

Araştırmada kullanılan bağımlı değişkenler, yetiştirme araştırmalarında kullanılan sorulardan derlenmiştir. Bunlar, acımasız ve tehlikeli dünya algısı; şiddet algısı; suç korkusu; toplumdaki şiddet oranının tahmini ve toplumdaki suçlu oranının tahmini şeklindedir.

Acımasız ve Tehlikeli Dünya Algısı İndeksi (Mean World Index)

Acımasız ve tehlikeli dünya algısı için sorular, Gerbner ve arkadaşlarının Kültürel Göstergeler Projesi kapsamında yürüttükleri araştırmalardan ve sonraki yetiştirme araştırmalarından derlenerek oluşturulmuştur. Acımasız ve tehlikeli dünya algısını ölçmek için oluşturulan soruların, katılımcıların verdikleri 1 ile 5 arası (1-kesinlikle katılmıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum) cevapların aritmetik ortalamaları alınmak suretiyle oluşturulan acımasız ve tehlikeli dünya indeksi oluşturulmuştur. İndeksi oluşturan söz konusu bu sorular aşağıdadır:

Acımasız ve Tehlikeli Dünya İndeksi
"tehlikeli bir dünyada yaşamaktayız"
"geceleeri dışarıda dolaşmak tehlikelidir"
"birçok insan eline fırsat geçtiğinde dürüst olmak yerine sizden yararlanmaya çalışır"
"insanlar yardımcı olmak yerine sadece kendilerini düşünürler"
"günümüzde artık çoğu insan kendini güvende hissetmiyor"
"günümüzde çoğu insana güvenilmez"
"insanlar ne derse desinler çoğu insan için hayat daha da kötüye gidiyor"
"ortam çocuk dünyaya getirmek için uygun değil"

Yetiştirme etkisinin en temel göstergesi olan Acımasız ve Tehlikeli Dünya Algısı (Mean World Syndrome), insanların dünyayı şiddet dolu, tehlikeli ve acımasız (diğerlerine karşı güvensizlik) bir yer olarak düşünüp düşünmediğini gösteren birleşik bir ölçümdür (Gerbner vd., 2002: 52; Signorielli, 2005: 61; Chandler ve Bushman, 2007: 488). İndeksin üç temel kavramı vardır: dünyayı acımasız (mean world), ötekilerine güvensizliğe dayalı (interpersonal mistrust), şiddet dolu ve tehlikeli bir yer olarak görme (scary world) algısı. Acımasız ve tehlikeli dünya algısını ölçmek için kullanılan indekste her üçü de birleştirilmiştir. Yetiştirme etkisini ortaya koymak için oluşturulan acımasız ve tehlikeli dünya indeksi için sorular ise Gerbner vd., 1978; Gerbner vd., 1980; Morgan ve Shanahan, 1992 çalışmasından uyarlanarak kullanılmıştır.

Suç Korkusu ya da Suç Mağduru Olma Korkusu (Fear of Crime ya da Fear of Victimization)

"Bir yıl içinde şiddet içerikli bir suçun mağduru olma ihtimaliniz var mıdır?" sorusuyla suç korkusu (fear of crime) ya da suç mağduru olma korkusunu (fear of victimization) ölçmeye yönelik bir sorudur. Temel yetiştirme teorisinin şiddet ve korku araştırmaları için en iyi bilinen televizyon şiddetinin sonuçlarından biri de mağdur olma korkusudur (Signorielli, 2005: 19). Yetiştirme çalışmalarında çok televizyon izleyenler, az izleyenlerle karşılaştırıldığında çok izleyenlerin az izleyenlere göre şiddete uğrama ihtimallerini olduğundan fazla değerlendirmekte, daha fazla suç korkusu duymaktadırlar (Signorielli, 2005: 48). Suç korkusu için oluşturulan soru da Gerbner vd., 1980; Shrum ve Bischak, 2001; Salmi, Smolej ve Kivivuori, 2007 ve Erdönmez, 2009 çalışmalarından uyarlanarak oluşturulmuştur.

Toplumdaki Şiddet Oranının Tahmini

Toplumdaki şiddetin tahmini için "Sizce ülkemizde cinayet, tecavüz, soygun ve saldırı (şiddetli, ani saldırı) gibi şiddet içeren suçların oranı nedir?" sorusu sorulmuştur. Sorudaki cevaplar; 1- % 2'den az; 2- % 10; 3- % 20'den fazla şeklindedir. "% 2'den az" cevabı toplumdaki gerçek şiddet oranıdır ve "% 10" televizyonu çok izleyenlerin cevabıdır. "20'den fazla" cevabı ise televizyonu aşırı fazla izleyenlerin cevabıdır. Toplumdaki şiddet oranı, şehir asayiş suçları olarak (mala -hırsızlık, gasp, diğer- ve şahsa ait suçlar-müessir fiil, müstehcen fiil gibi) 2006 yılı Emniyet Genel Müdürlüğü verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Araştırmanın uygulandığı Konya'da suç sayısının (13,390) şehir nüfusuna oranı % 1 civarındadır. Türkiye'de ise toplam suç sayısının (785,510) şehir nüfusuna oranı % 1,5 civarındadır (Bkz.: Sargın ve Temurçin, 2009). Gerbner vd., 1978; ve Hestroni ve Tukachinsky, 2006 çalışmalarından esinlenen bu soruda yetiştirme teorisinin temel sorunsallarından olan televizyon izleme sıklığının televizyondaki şiddet içeriğine bağlı olarak "televizyon cevabı"nı vermenin test edilmesi amaçlanır. Buna göre, televizyon izleme süresi arttıkça toplumdaki şiddetin oranı da artacağı beklenmektedir.

Toplumdaki Suçlu Sayısının Tahmini

Toplumdaki suç oranının tahmini içinse "Toplumun yüzde kaçını suçludur? Ya da ülkemizdeki insanların yüzde kaçının suç kaydı vardır?" sorusu sorulmuştur. Sorudaki cevaplar ise 1- % 10'dan az; 2- % 15; 3- % 20'den fazla şeklindedir. "% 2'den az" cevabı toplumdaki gerçek şiddet oranıdır ve "% 10" televizyonu çok izleyenlerin cevabıdır. "20'den fazla" cevabı ise televizyonu aşırı fazla izleyenlerin cevabıdır. 2010 yılı itibarıyla Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü verileri⁴ ve 2009 Yılı Türkiye geneli ADNS sonuçlarına⁵ göre Türkiye'de sabıkalı sayısının oranı yaklaşık % 7'dir. Gerbner vd., 1978; ve Hestroni ve Tukachinsky, 2006 çalışmalarından esinlenen bu soruda yetiştirme teorisinin temel

⁴ 2010 yılı Türkiye'de sabıkalı sayısı 5.052.816'dır (Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2011).

⁵ 2009 Yılı Türkiye Geneli ADNS sonucu 72.561.312 (TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 2010).

sorunsallarından olan televizyon izleme sıklığının televizyondaki şiddet içeriğine bağlı olarak “televizyon cevabı”nı vermenin test edilmesi amaçlanır. Buna göre, televizyon izleme süresi arttıkça toplumdaki suçlu sayısının oranı artacaktır.

BULGULAR

Televizyon İzleme Eğilimleri

Konya İl Merkezindeki 8 Ortaöğretim Okulunda yaşları 14 ile 20 arasında değişen 289 kız ve 351 erkek toplam 640 lise öğrencisi üzerine uygulanan saha araştırmasında; Araştırmaya katılanların % 41,1’inin evinde en az 1 televizyon, % 43,3’ünde 2 televizyon ve % 15,6’sının evindeyse ikiden fazla televizyon bulunmaktadır. Katılımcıların televizyon izleme süresi ortalama üç saattir (2,98 sa.). Televizyonu 2 saat ve altında izleyenleri az izleyenler ve televizyonu 3 saat ve üzerinde izleyenleri ise çok izleyenler şeklinde iki kategoriye ayırdığımızda; erkeklerin kızlardan daha çok televizyon izledikleri; üst yaş grubundakilerin (18–20) alt yaş grubundakilerden (14–17) daha çok televizyon izledikleri; Genel Liselerdeki ve Mesleki ve Teknik Liselerdeki öğrencilerin, Anadolu ve Sosyal Bilimler Liselerindeki ve Özel Liselerdeki öğrencilerden daha çok televizyon izledikleri bulgulanmıştır.

Katılımcıların çoğunluğunun, *Ana Yayın Kuşağı* (Prime-time) denilen 19–24 saatleri arasındaki zaman diliminde televizyon izlediği; en çok *Komedi, Yarışma, Müzik ve Eğlence Programlarının* sonrasında ise *Yerli Dizilerin* izlendiği; *Evlilik, Kadın ve Magazin Programları* ve *Çizgi Filmlerin* ise en az izlediği televizyon program türleri olmuştur. Lise öğrencilerinin en çok tercih ettikleri televizyon program içerikleri ise sırasıyla komedi ve mizah içerikli türler; şiddet, aksiyon ve macera içerikli türler ve aşk, duygusallık ve aile içerikli türlerdir. Ayrıca öğrenciler yerli dizilerden en çok *Kurtlar Vadisi Pusu, Geniş Aile* ve *Arka Sıradakiler* dizilerini tercih ettikleri bulgulanmıştır.

Televizyon İzlemenin Yetiştirme Farkına Dair Bulgular

“Televizyonu az ve çok izleyenler arasında sosyal gerçeklik algılamaları (acımasız ve tehlikeli dünya algısı; suç korkusu; toplumdaki şiddet tahmini ve toplumdaki suçlu oranı) bakımından fark var mıdır?” sorusunu cevaplamak ve bağlantılı olarak televizyonu az ve çok izlemenin yetiştirme farkı oluşturup oluşturmadığına tespit için oluşturulan 4 hipotezi test etmek için T-testi ve Ki-kare testi uygulanmıştır.

Genel olarak televizyonu az ve çok izleyenlerin sosyal gerçeklik algılamaları arasındaki fark, bize aynı zamanda yetiştirme farkını verecektir. Yetiştirme farkı, medyaya (televizyona) az ve çok maruz kalanların verdikleri cevapların farkıdır. Yetiştirme teorisi, televizyona çok maruz kalanların, az maruz kalanlara göre daha fazla televizyon cevabı vereceklerini öngörür. Yürütülen yetiştirme araştırmalarında da bu öngörüğü destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmada, televizyonu az ve çok seyredenlerin sosyal gerçeklik algılamaları (acımasız ve tehlikeli dünya algısı; suç korkusu; toplumdaki şiddet oranının tahmini ve toplumdaki suçlu oranının tahmini) açısından ne tür farkların olduğu t-testi yardımıyla ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Televizyon İzlemeye Göre Acımasız ve Tehlikeli Dünya Algısı Farkı

TV İzleme Süresi	Sayı	Ortalama	S.sapma	t	p	YF ⁶
Az izleyenler	290	3,6841	,59146	-2,692	0,007	-,12202
Çok izleyenler	350	3,8061	,54501			

Tablo 1’de lise öğrencilerinin televizyonu az izleyenler ile televizyonu çok izleyenlerin⁷ acımasız ve tehlikeli dünya algısına sahip olmaya ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir fark sorgulanmıştır. Tablo 3’e göre, az ile çok televizyon izleyenlerin acımasız ve tehlikeli dünya algısı bakımından t-testi sonucuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($p < ,05$).

⁶ YF, Yetiştirme Farkının (Cultivation Differential) kısaltılmasıdır. Yetiştirme Farkı, Yetiştirme araştırmalarında az ve çok televizyon izleyenlerin sosyal gerçekliğe ilişkin verilen cevapların farklılıklarını vurgular ve çok televizyon izleyenlerin “Televizyon Cevabı” (Television Answer) vereceklerini öngörür.

⁷ Televizyonu az izleyenler ile çok izleyenler ayrımı, George Gerbner ve arkadaşlarının Kültürel Göstergeler Projesi kapsamında yürüttükleri Yetiştirme Araştırmalarında kullanıldıkları kategorilere uygun olarak tanımlanmıştır. Televizyonu az izleyenler, 3 saat ve üzeri televizyon izleyenleri ifade ederken; az izleyenler, televizyonu 3 saatin altında izleyenleri ifade etmektedir.

Televizyonu az izleyenlerin acımasız ve tehlikeli dünya algısının ortalaması 3,6841 ve televizyonu çok izleyenlerin acımasız ve tehlikeli dünya algısının ortalaması 3,8061 olduğu saptanmıştır. Az ve çok televizyon izleyenlerin acımasız ve tehlikeli dünya algısı farkı 0,12202 olarak bulgulanmıştır. Aradaki fark aynı zamanda yetiştirme farkı olarak ele alınmıştır. T-testi sonucuna göre televizyonu çok izleyenler, televizyonu az izleyenlerden daha fazla acımasız ve tehlikeli dünya algına sahiptir. Buna göre, araştırmanın 1. hipotezi olan “televizyonu çok izleyenler televizyonu az izleyenlerden daha fazla acımasız ve tehlikeli dünya algısına sahiptir” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2. Televizyon İzleme İle Suç Korkusu Arasındaki Farklılığa İlişkin Bulgular

<i>Şiddet içerikli suçun mağduru olma ihtimali</i>				
<i>TV İzleme</i>		<i>Evet, var</i>	<i>Hayır, yok</i>	<i>Toplam</i>
Az izleyenler	Sayı	84	206	290
	%	29,0%	71,0%	100,0%
Çok izleyenler	Sayı	146	204	350
	%	41,7%	58,3%	100,0%
Toplam	Sayı	230	410	640
	%	35,9%	64,1%	100,0%
<i>X²=11,196</i>		<i>sd=1</i>		<i>p=0,001</i>
<i>Phi= -0,132 (p=0,001)</i>		<i>Kruskal Tau= 0,017 (p=0,001)</i>		

Tablo 2'ye göre, televizyonu az izleyenler ve çok izleyenler ile şiddet içerikli bir suça maruz kalma korkusu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı ($p < ,05$) olduğu için araştırmanın 2. hipotez olan “televizyonu çok izleyenler televizyonu az izleyenlerden daha fazla suç korkusuna sahiptir” biçimindeki hipotez kabul edilmiştir. Televizyonu az izleyenler, şiddet içerikli bir suça maruz kalma ihtimalini % 29 oranında değerlendirirken, çok izleyenler, % 41,7 oranında şiddet içerikli bir suçun mağduru olma ihtimali olduğunu değerlendirmektedirler. Böylece televizyonu çok izleyenler, az izleyenlerden daha fazla suç korkusuna sahip olduğu görülmektedir.

Televizyonu çok izleme ve az izleme ile suç korkusu arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki vardır ($\Phi^8 = -0,132$; $p < ,05$). Televizyon izleme ile suç korkusu arasındaki ilişkinin ise % 1,7'sini açıklayabilmekteyiz ($Kruskal\ Tau^9 = 0,017$; $p < ,05$).

Televizyon izlemenin suç korkusunu artırdığı hipotezi birçok yetiştirme araştırmasında kabul edilmiştir. Televizyonun programlarının toplamı şiddet içeren görüntülerle doludur. Televizyonu çok tüketenler aynı zamanda televizyondaki şiddete de çok maruz kalmaktadırlar. Böylece, televizyon şiddeti, izleyicilerine suç korkusunu artırıcı bir işlev sağlamaktadır.

Tablo 3. Televizyon İzleme İle Toplumdaki Şiddet Oranının Tahmini İlişkinine Dair Bulgular

<i>Toplumda cinayet, tecavüz, soygun ve ani saldırı gibi şiddet içeren suçların oranı</i>					
<i>TV İzleme</i>		<i>% 2'den az</i>	<i>% 10</i>	<i>% 20'den fazla</i>	<i>Toplam</i>
Az izleyenler	Sayı	30	93	167	290
	%	10,3%	32,1%	57,6%	100,0%
Çok izleyenler	Sayı	17	82	251	350
	%	4,9%	23,4%	71,7%	100,0%
Toplam	Sayı	47	175	418	640
	%	7,3%	27,3%	65,3%	100,0%
<i>X²=15,680</i>		<i>sd=2</i>		<i>p=0,0001</i>	
<i>Gamma= 0,296 (p=0,0001)</i>		<i>Sommers'd= 0,150 (p=0,0001)</i>			

⁸ Ki-kare testinde hem bağımlı hem de bağımsız değişkenin ya da en az birinin nominal olduğu durumlarda kullanılan *Phi* ilişkinin gücü hakkında bilgi verir ve 0 ile 1 arasında (negatif ya da pozitif yönde) bir değer alır. Değer, 1'e yaklaştıkça ilişkinin gücü artar, 0'a yaklaştıkça ise ilişkinin gücü azalır.

⁹ Ki- Ki-kare testinde hem bağımlı hem de bağımsız değişkenin ya da en az birinin nominal olduğu durumlarda kullanılan *Kruskal Tau* iki değişken arasındaki ilişkinin açıklama gücünü göstermektedir.

Televizyon izleme süresi ile toplumdaki ağır şiddetin tahmini arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu için ($p < ,05$) araştırmanın “televizyonu çok izleyenler televizyonu az izleyenlere göre toplumdaki şiddeti daha fazla algılar” şeklindeki 3. hipotezi kabul edilmiştir. Televizyonu çok izleyenler (% 71,7) az izleyenlere (% 57,6) göre toplumdaki şiddetin oranını daha fazla tahmin etmişlerdir. Toplumdaki şiddetin gerçek oranına yakın olan oranını (% 2’den az) ise, televizyonu az izleyenler, çok izleyenlerden daha çok tahmin etmişlerdir. Bu da gösteriyor ki, televizyonu çok izlemek gerçek dünyanın değil televizyon dünyasının cevabını vermeye neden olmaktadır.

Televizyon izleme ile toplumdaki suç oranını tahmin etme arasında pozitif yönde orta düzeyde güçlü bir ilişki vardır ($\text{Gamma}=0,296$; $p < ,05$). Televizyon izleme ile toplumdaki suç oranını tahmin etme arasındaki ilişkinin ise % 15’ini açıklayabilmekteyiz (Sommers’ $d = 0,150$; $p < ,05$).

Tablo 4. Televizyon İzleme İle Toplumdaki Suçlu Oranının Tahmini İlişisine Dair Bulgular

Toplumdaki suçlu oranı		% 10’dan az	% 15	% 20’den fazla	Toplam
TV İzleme	Sayı	35	114	141	290
	%	12,1%	39,3%	48,6%	100,0%
Az izleyenler	Sayı	11	122	217	350
	%	3,1%	34,9%	62,0%	100,0%
Çok izleyenler	Sayı	46	236	358	640
	%	7,2%	36,9%	55,9%	100,0%
		$X^2=23,509$	$sd=2$	$p=0,0001$	
		$\text{Gamma}=0,293 (0,0001)$	$\text{Sommers}'d=0,164 (0,0001)$		

Televizyon izleme süresi ile toplumdaki suçlu oranının tahmini arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu için ($p < ,05$) araştırmanın “televizyonu çok izleyenler televizyonu az izleyenlere göre toplumdaki suçlu sayısını daha fazla algılar” şeklindeki 4. hipotezi kabul edilmiştir.

Televizyonu çok izleyenler (% 62) az izleyenlere (% 48,6) göre toplumdaki suçlu oranını daha fazla tahmin etmişlerdir. Toplumdaki suçlu oranının gerçek oranına yakın olan % 10’dan az oranı televizyonu az izleyenler, çok izleyenlerden daha çok tahmin etmişlerdir. Bu da gösteriyor ki, televizyonu çok izlemek gerçek dünyanın değil televizyon dünyasının cevabını vermeye neden olmaktadır.

Televizyon izleme ile toplumdaki suçlu oranını tahmin etme arasında pozitif yönde orta düzeyde güçlü bir ilişki vardır ($\text{Gamma}=0,293$; $p < ,05$). Televizyon izleme ile toplumdaki suç oranını tahmin etme arasındaki ilişkinin ise % 16,4’ünü açıklayabilmekteyiz (Sommers’ $d = 0,164$; $p < ,05$).

Televizyon İzlemenin Yetiştirme Etkisi I: Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

“Acımasız ve tehlikeli dünya algısını hangi faktörler etkilemektedir? Acımasız ve tehlikeli dünya algısına televizyon izleme süresi ne kadar etki etmektedir?” sorusunu cevaplamak ve bağlantılı olarak televizyon izlemenin acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerindeki yetiştirme etkisini ortaya koymak için Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi uygulanmıştır.

Araştırma sorusu ve hipotezlerini test etmek için araştırmanın bağımlı değişkeni olan acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde etkili faktörler için aşamalı olarak ilk başta televizyon izleme süresi; sonra tür etkisini ölçmeye yönelik, haber programları; spor programları; eğlence programları; yerli diziler; yerli ve yabancı filmler; kadın ve evlilik programları; çizgi filmler; şiddet içerikli film ve diziler ve son olarak da yoğun şiddet gösteriminin bulunduğu kurtlar vadisi pusu dizisinin az ve çok izlenme durumu ve üçüncü aşama olarak da sosyo-demografik değişkenlerin etkisini ölçmeye yönelik olarak yaş; ailenin geliri; cinsiyet; okul türü bağımsız değişkenleri regresyon modeline konuldu.

Televizyon izleme ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında [$r=0,129$ ($p=0,001$)]; çok spor izleyenler ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı [$r=-0,116$ ($p=0,002$)]; az dizi izleyenler ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında [$r=-0,103$ ($p=0,005$)]; çok dizi izleyenler ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında [$r=0,113$ ($p=0,002$)]; az eğlence programları izleyenler ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında [$r=-0,109$ ($p=0,003$)]; çok eğlence programları izleyenler ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında [$r=0,123$ ($p=0,001$)]; kadın ve evlilik programlarını az izleyenler ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında [$r=0,070$ ($p=0,040$)]; kurtlar vadisi dizisini çok izleyenler ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında [$r=0,125$]

($p=0,001$); cinsiyet ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında [$r=0,330$ ($p=0,0001$)]; genel liselerde okuyan öğrenciler ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında [$r=0,191$ ($p=0,0001$)] doğrusal (Pearson korelasyon) bir ilişki vardır.

Hipotezleri test etmek üzere oluşturulan hiyerarşik çoklu regresyon modelleri genel olarak anlamlıdır. Ayrıca model 1, model 2 ve model 3 *F değişimi* $p<,05$ düzeyinde anlamlıdır. Buna göre;

Televizyon izleme ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında kurulan birinci regresyon modeli anlamlıdır [$F=10,693$; $p=0,001$]. Kurulan model ise varyansın %1,5'sini açıklamaktadır (Adj. $R^2=0,015$). Buna göre, kurulan modelin açıklama gücünün düşük olduğu görülmektedir.

Televizyon izleme ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında kurulan ikinci regresyon modeli de anlamlıdır [$F=5,019$; $p=0,0001$]. Kurulan model ise varyansın %5'ini açıklamaktadır (Adj. $R^2=0,049$). Buna göre, kurulan modelin açıklama gücünün düşük olduğu görülmektedir.

Televizyon izleme ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında kurulan üçüncü regresyon modeli de anlamlıdır [$F=12,179$; $p=0,0001$]. Kurulan model ise varyansın %15'ini açıklamaktadır (Adj. $R^2=0,151$). Buna göre, kurulan modelin açıklama gücünün orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Dünyanın acımasız ve tehlikelerle dolu olduğu algısı üzerinde etkili olan faktörlerin etkisini ölçmeye yönelik oluşturulan hiyerarşik çoklu regresyon modelinin diğer verileri ise Tablo 5'te gösterilmektedir

Tablo 5. Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları¹⁰

Model		B	St. H.	Std.Beta	t	p
1	(Sabit)	3,610	,048		74,900	,0001
	Televizyon izleme süresi	,047	,014	,129	3,270	,001
		R=0,129		Adj. R ² =0,015	F=10,693	
					p=0,001	
2	(Sabit)	3,598	,168		21,478	,0001
	Televizyon izleme süresi	,043	,015	,120	2,906	,004
	Çok spor izleyenler (hiç izlemeyenler)	,111	,050	,091	2,234	,026
	Az dizi izleyenler (hiç izlemeyenler)	,009	,148	,008	,058	,953
	Çok dizi izleyenler (hiç izlemeyenler)	,081	,150	,071	,540	,590
	Az eğlence izleyenler (hiç izlemeyenler)	,000	,107	,000	,003	,998
	Çok eğlence izleyenler (hiç izlemeyenler)	,097	,108	,085	,900	,368
	Az kadın ve evlilik prog. (hiç izlemeyenler)	,038	,050	,030	,764	,445
	K. V.'sini çok izle. (hiç izlemeyenler)	,143	,048	,121	2,959	,003
			R=0,245		Adj. R ² =0,050	F=5,702
					p=0,0001	
3	(Sabit)	3,313	,162		20,505	,0001
	Televizyon izleme süresi	,048	,014	,133	3,360	,001
	Çok spor izleyenler (hiç izlemeyenler)	,016	,050	,013	,328	,743
	Az dizi izleyenler (hiç izlemeyenler)	,037	,140	,032	,261	,794
	Çok dizi izleyenler (hiç izlemeyenler)	,117	,142	,0102	,823	,411
	Az eğlence izleyenler (hiç izlemeyenler)	-,035	,101	-,033	-,376	,707
	Çok eğlence izleyenler (hiç izlemeyenler)	,027	,102	,023	,260	,795
	Az kadın ve evlilik prog. (hiç izlemeyenler)	-,020	,048	-,016	-,411	,681
	K. V.'sini çok izleyenler (hiç izlemeyenler)	,011	,048	,009	,225	,822
	Genel Liseler (Meslek Liseleri)	,180	,046	,146	3,873	,0001
	Cinsiyet (Erkek)	,369	,051	,322	7,230	,0001
		R=0,425		Adj. R ² =0,167	F=13,656	
					p=0,0001	

Tablo 5'te araştırmada yetiştirme etkisini ortaya koymak üzere kullanılan regresyon analizi bulguları, kurulan regresyon modellerinin anlamlı olduğu göstermektedir. Buna göre; televizyon izleme süresi; spor programlarını çok izleme (hiç izlememeye göre); Kurtlar Vadisi dizisini çok izleme (hiç izlememeye göre); kızlar (erkeklerle göre); Anadolu ve Sosyal Bilimler Liselerinde öğrenim görme (Meslek Lisesinde öğrenim

¹⁰ Acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde etki eden faktörleri saptayabilmek için kullanılan bağımsız değişkenlerin bazıları kategorik değişken olduğundan dummy değişkene (kukla değişken) dönüştürülmek suretiyle kullanılmıştır. Örneğin çok spor programı izleyenler kullanıldığında hiç spor programı izlemeyenler referans olarak alınmıştır. Acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerindeki tür etkisini ölçmek için kullandığımız diğer program tercihlerinin her biri için de hiç izlemeyenler referans olarak alınmıştır. Cinsiyet değişkeni içinse erkekler referans olarak alınmıştır. Okul türü içinse genel liselerde öğrenim gören öğrenciler için Anadolu liselerinde öğrenim gören öğrenciler referans olarak alınmıştır.

görmeye göre); Genel Liselerde öğrenim görme (Meslek Liselerinde öğrenim görmeye göre); acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde etkili olan faktörlerdir.

Regresyon Modeli 1 bulgularına göre, başlangıçtaki her bir saatlik televizyon izlemenin acımasız ve tehlikeli dünya algısını 0,047 puan artırdığı görülmektedir ($B=0,047$). Buna göre *“Televizyon izleme süresi arttıkça acımasız ve tehlikeli dünya algısına sahip olma artmaktadır”* hipotezi (hipotez 5) doğrulanmıştır. Televizyon izleme süresiyle acımasız ve tehlikeli dünya algısı arasında düşük düzeyde doğrusal bir ilişki vardır ve televizyon izleme süresi acımasız ve tehlikeli dünya algısını etkileyen önemli bir faktördür. Böylece Yetiştirme araştırmalarının en merkezi hipotezi doğrulanmıştır.

Model 2’den yansıyan acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde etkili olan televizyon izleme alışkanlıklarıyla ilgili bulgulara göre, acımasız ve tehlikeli dünya üzerinde televizyon izleme süresi, spor programlarını çok fazla izleme ve şiddet yoğun içeriğe sahip kurtlar vadisi dizisini çok izlemenin etkili birer faktör olduğu saptanmıştır. Televizyon izleme süresi arttıkça, spor programlarına çok fazla maruz kaldıkça ve şiddet içerikli kurtlar vadisi dizisini çok seyrettikçe araştırmamıza konu olan lise öğrencileri dünyanın tehlikelerle ve acımasız olduğu algısına sahip olmaktadır. Lise öğrencilerinin her bir saatlik televizyon seyretmeleri acımasız ve tehlikeli dünya algısını 0,043 puanlık (5 üzerinden değerlendirilen aritmetik ortalama üzerinden hesaplanmaktadır) bir artış meydana getirmektedir. Yine lise öğrencilerinin spor programlarını hiç izlemeyenlere göre çok izleyenler acımasız ve tehlikeli dünya algısını 0,111 puanlık artırmaktadır. Ayrıca lise öğrencilerinin kurtlar vadisi dizisini hiç izlemeyenlere göre çok izleyenler acımasız ve tehlikeli dünya algısını 0,143 puanlık bir artış oluşturmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın 6. hipotezi olan *“Şiddet içerikli televizyon programlarına daha fazla maruz kalanlar daha fazla acımasız ve tehlikeli dünya algısına sahiptir”* hipotezi kabul edilmiştir (spor programları şiddet içeriklidir). Bu hipotezin doğrulanması aynı zamanda yetiştirme araştırmacılarının iddia ettiği gibi sadece genel televizyon izleyiciliğinin sosyal gerçeklik üzerinde yetiştirme etkisinin olmadığı aynı zamanda da tür etkisinin de önemsenmesi gerektiği aşıkardır. Sadece genel televizyon izleme değil aynı zamanda şiddet içerikli izleme tercihlerinin de yetiştirme etkisi gösterdiği araştırmada bulgulanmıştır. Model 2 ile acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde yetiştirme etkisinin olduğu faktörleri sıralandırsak, en etkili faktörün kurtlar vadisi dizisini hiç izlememeye göre çok izlemenin en etkili faktör olduğu (0,121); ikinci etkili faktör olarak genel televizyon izleyiciliğinin olduğu (0,120) son olarak da spor programlarını hiç tercih etmemeye karşın çok tercih etmenin önemli bir faktör olduğu (0,091) tespit edilmiştir. Genel olarak televizyon izleme yine de şiddet yoğun içeriğe sahip bir dizi olan kurtlar vadisi dizisine yakın bir etkili faktör olduğu da muhakkaktır.

Üçüncü ve son aşamada ise sosyo-demografik değişkenler modele dâhil edilmiştir. Sosyo-demografik değişkenlerden de okul türü ve cinsiyet anlamlı olarak (doğrusal bir ilişki) modele dâhil edilmiştir. Üçüncü aşamada bütün değişkenler bir arada olunca da ikinci aşamada anlamlı olan bazı değişkenler anlamsızlaşmıştır. Ancak televizyon izleme değişkeni bağımlı değişken üzerindeki etkinliğini sürdürmüştür. Bu aşamada cinsiyet ve okul türü kontrol değişkenleri acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerindeki etkinliği tür etkisini dışarıda bırakmıştır. Üçüncü modele göre elde edilen değerleri formül üzerine yerleştirilirse aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde etkili olan faktörleri test ettiğimiz regresyon analizinin üçüncü aşamasında acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde televizyon izleme süresi; Anadolu, fen ve sosyal bilimler liselerinde okuyan öğrencilere göre genel liselerde okuyan öğrenciler; cinsiyet değişkenleri etkili birer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyet faktörü diğer faktörlerden daha da önemli bir etki gösterdiği de görülmektedir. Televizyon izleme süresi yine üçüncü aşamada da etkili bir faktördür. Kızlar referans kategorisi olarak aldığımız erkeklere göre acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir. Kızlar erkeklere göre acımasız ve tehlikeli dünya algısını 0,369 puanlık bir etki yapmaktadır. Buna göre kızların erkeklere göre daha fazla acımasız ve tehlikeli dünya algısına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Her bir saatlik televizyon izleme acımasız ve tehlikeli dünya algısını 0,048 puanlık bir artış meydana getirmektedir. Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencilere göre genel liselerde öğrenim gören öğrenciler acımasız ve tehlikeli dünya algısı konusunda 0,180 puanlık bir etki yapmaktadır. Formüle göre, acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde sırasıyla en etkili faktörler; cinsiyet/kızlar (0,322), genel lise öğrencileri (0,146) ve son olarak televizyon izleme süresidir (0,133).

Televizyon izlemenin de hem sosyo-demografik değişkenlerin içinde etkili olması televizyonun yetiştirme kanıtıdır. Gerek Gerbner ve arkadaşlarının kültürel göstergeler projesi içerisinde yürüttükleri araştırmalarda gerekse dünyanın değişik ülkelerindeki yetiştirme araştırmalarında televizyon izlemenin sosyal gerçeklik üzerinde yetiştirme etkisi kanıtlanmıştır. Konya'daki lise öğrencileri üzerinde yürütülen bu araştırmada da televizyonun yetiştirme etkisi hiyerarşik çoklu regresyon analizi yardımıyla kanıtlanmıştır.

Televizyon İzlemenin Yetiştirme Etkisi II: Lojistik Regresyon Analizi Bulguları

Lise öğrencilerinin suç korkusu üzerinde etkili olan faktörler nelerdir? sorusunu cevaplamak ve bağlantılı olarak televizyon izlemenin yetiştirme etkisini ortaya koymak üzere Lojistik Regresyon Modeli uygulanmıştır.

Lise öğrencilerinin şiddet içerikli bir suçun mağduru (suç korkusu) olma düşünceleri üzerinde etkili olan faktörler ve etki derecelerini ortaya koymaya yönelik lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. Lojistik regresyon modeline göre, suç korkusu (Y) bağımlı değişken olarak alınmış ve şiddet içerikli bir suçun mağduru ihtimali var mı? sorusuna “hayır, yok” cevabı 0; “evet, var” cevabı ise 1 olarak tanımlanmış, şiddet içerikli bir suçun mağduru olma düşüncesi temel alınmıştır. Referans kategorisi ise şiddet içerikli bir suçun mağduru olmama düşüncesi olarak belirlenmiştir.

Suç korkusu duyma üzerinde etkili olan kriterleri belirleme amacıyla araştırmada kullanılan lojistik regresyon modeli anlamlıdır ($p < ,05$). Aynı zamanda model açıklanabilir varyansın % 16,4'ünü açıklamaktadır. Bu da modelin açıklama gücünün orta düzeyde olduğunu göstermektedir (*Coxe & Snell* $R^2=0,119$ ve *Nagelkerke* $R^2=0,164$).

Araştırmadaki Lojistik regresyon analizinde gözlemlenen değerler ile modelle tahmin edilen değerler arasında fark çıkmamıştır (*Modelin Omnibus Testi* $X^2=23,509$; $sd= 37$; $p > ,05$). Bu da lojistik regresyon modelinin tahmininin doğru olduğunu göstermektedir. Kurulan modelle % 67,3 oranında doğru tahmin yapılmıştır (bkz. Tablo 10).

Tablo 6. Denklemdaki Değişkenler

Bağımsız değişkenler	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95.0% C.I. for EXP(B)	
							En Düş.	En Yü.
1- TV izleme	,198	,064	9,634	1	,002	1,219	1,076	1,381
2- Kurtlar Vadisi			9,738	2	,008			
Az	,792	,254	9,715	1	,002	2,208	1,342	3,633
Çok	,588	,274	4,591	1	,032	1,800	1,051	3,083
3- Cinsiyet (kız)	-,517	,243	4,526	1	,033	,596	,370	,960
Sabit	-3,177	1,321	5,786	1	,016	,042		

Suç korkusu üzerinde etkili olan faktörleri ortaya koyma amacıyla oluşturulan bağımsız değişkenlerden bazılarının anlamlılık düzeyi düşük çıktığı için lojistik regresyon modeli denklemden çıkarılmışlardır. Suç korkusu duyup duymamada *Haber programlarını izleme; Spor programları izleme; Belgesel izleme; Yerli dizileri izleme; Yerli ve yabancı filmleri izleme; Spor programları izleme; Belgesel izleme; Yerli dizileri izleme; Yerli ve yabancı filmleri izleme; Yarışma, müzik ve eğlence programları izleme; Çizgi filmleri izleme; Evlilik, kadın ve magazin programları izleme; Okul türü; Yaş ve Gelir düzeyi* değişkenleri anlamsız çıktığı ($p > ,05$) için denkleme konulmamıştır.

Suç korkusu üzerinde etkili olan faktörlerle *televizyon izleme süresi, kurtlar vadisi dizisi izleme ve cinsiyet* şeklinde olmuştur. Televizyon izleme süresi suç korkusunu etkilemektedir. Televizyon izleme süresi arttıkça lise öğrencilerinin suç korkusu duyma olasılığı artmaktadır. Televizyon izleme süresi arttıkça suç korkusu duyma olasılığı % 21,9 oranında artmaktadır¹¹. Buna göre araştırmamızın 6. hipotezi olan “*televizyon izleme süresi suç korkusu üzerinde etkilidir*” şeklindeki hipotez kabul edilmiştir. İkinci faktör olan Kurtlar vadisi dizisini izlemek de suç korkusu olasılığını arttırmaktadır. Kurtlar vadisi dizisini hiç izlemeyenlere göre az izleyenlerin suç korkusu duyma olasılığı artmaktadır. Kurtlar vadisi dizisini hiç izlemeyenlere göre az izleyenlerin suç korkusu olasılığı % 80 artmaktadır. Kurtlar vadisi dizisini hiç izlemeyenlere göre çok izleyenlerin de suç korkusu olasılığı artmaktadır. Hiç izlemeyenlere göre çok izleyenlerin suç korkusu

¹¹ [Exp(B)-1] x100 formülüyle elde edilmiştir.

olasılığı %120,8 artmaktadır. Ayrıca cinsiyet de suç korkusu üzerinde etkili bir faktördür. Kızların erkeklere göre suç korkusu olasılığı daha düşüktür. Erkeklerle göre kızların suç korkusu olasılığı % 40,4 oranında azalmaktadır.

SONUÇ

Televizyon programlarındaki şiddetin Ortaöğretim öğrencileri üzerindeki yetiştirme etkisini Yetiştirme Kuramı açısından ortaya koymaya yönelik yürütülen bu çalışmada; televizyonu çok izleyenlerin, televizyonu az izleyenlerden daha fazla dünyayı acımasız ve tehlikeli bulduğu; daha fazla suç korkusuna sahip olduğu; toplumdaki şiddeti daha fazla algıladığı; toplumdaki suçlu sayısını daha fazla algıladığı; Acımasız ve tehlikeli dünya algısını etki eden faktörleri ortaya koymak ve acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde televizyon izlemenin etkisini ölçmek için kurulan hiyerarşik çoklu regresyon modeli genel olarak anlamlı olduğu; Ayrıca model 1, model 2 ve model 3 *F değişimi* $p < ,05$ düzeyinde anlamlı olduğu; Televizyon izleme süresi; spor programlarını çok izleme (hiç izlememeye göre); Kurtlar Vadisi dizisini çok izleme (hiç izlememeye göre); kızlar (erkeklerle göre); Anadolu ve Sosyal Bilimler Liselerinde öğrenim görme (Meslek Lisesinde öğrenim görmeye göre); Genel Liselerde öğrenim görme (Meslek Liselerinde öğrenim görmeye göre); acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde etkili olan faktörler olduğu; Televizyon izleme süresi arttıkça acımasız ve tehlikeli dünya algısına sahip olmanın arttığı; Televizyon izleme süresi, spor programlarına çok izleme ve şiddet içerikli televizyon dizisi olan Kurtlar Vadisi Pusu dizisini çok izlemenin dünyanın acımasız ve tehlikelerle dolu olduğu algısı üzerinde etkili birer faktör olduğu; Acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde televizyon izleme süresi; okul türü ve cinsiyet değişkenleri etkili birer faktör olduğu; acımasız ve tehlikeli dünya algısı üzerinde en etkili faktörün cinsiyet, sonra televizyon izleme süresi ve en son okul türü olduğu; Suç korkusu üzerinde etkili olan kriterleri belirleme amacıyla çalışmada kullanılan lojistik regresyon modeli anlamlı olduğu ($p < ,05$); suç korkusu üzerinde etkili olan faktörlerse televizyon izleme süresi, kurtlar vadisi pusu dizisini çok izleme ve cinsiyet olduğu; televizyon izleme süresi arttıkça suç korkusunun arttığı; Kurtlar Vadisi Pusu dizisini çok izleme, hiç izlememe ve az izlemeye göre; erkekler kızlara göre daha fazla suç korkusuna sahip olduğu bulgulanmıştır.

Böylece, televizyon programlarındaki şiddetin, Konya İl Merkezindeki Ortaöğretim okullarında öğrenim gören gençler üzerinde büyük oranda yetiştirme etkisi gösterdiği tespit edilmiştir. Televizyonu ve şiddet içerikli televizyon programlarına çok maruz kalan gençler, dünyayı acımasız ve tehlikeli bulduğu, sorunların çözümünde şiddeti en önemli bir araç olarak gördükleri, daha fazla suç korkusuna sahip oldukları ya da daha fazla biçimde şiddet içerikli bir suçun mağduru olma korkusuna sahip oldukları, toplumdaki şiddet oranını ve toplumdaki suçlu oranını toplumdaki gerçek verilerden daha çok biçimde algıladıkları bulgulanmıştır.

KAYNAKLAR

- Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü (2011), **2010 Yılı Sabıkalı Sayısı**, Ankara.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2009), “*Küresel Bilgi Teknolojileri ve Değerler. Ankara’daki Akademisyenler Üzerine Bir Uygulama*”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Batmaz, V. (1986), “*Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Siyasal ve Toplumsal Etkileri: Ampirik Bir Model Denemesi*”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Batmaz, V. ve Aksoy, A. (1995), **Türkiye’de Televizyon ve Aile**, Aile Araştırma Kurumu, Ankara.
- Chandler, J. J. ve Bushman, B. J. (2007), “*Mean World Syndrome*”, **Encyclopedia of Children, Adolescents, and The Media** (Cilt: 2). (Ed.: J. J. Arnett), Sage Pub., Thousand Oaks, CA.
- Damlapınar, Zülfiyar (2008), “*Kamusal Söylem, Medyatik Gerçeklik ve Kültürlendirme: Kurtlar Vadisi’nin İletişimci İzleyicileri Üzerine Bir Araştırma*”, **Selçuk İletişim**, Cilt: 5, Sayı: 3.
- Erdönmez, E. (2009), “*The Effect of Media on Citizens’ Fear of Crime in Turkey*”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, University of North Texas.
- Gerbner, G. (1998), “*Cultivation Analysis: An Overview*”, **Mass Communication & Society**, 1 (3/4).
- Gerbner, G. vd. (1978), “*Cultural Indicators: Violence Profile No. 9*”, **Journal of Communication**, 28 (3).
- Gerbner, G. vd. (1980), “*The Mainstreaming of America: Violence Profile No:11*”, **Journal of Communication**, 30(3).

- Gerbner, George vd. (1982), “*Charting the Mainstream: Television’s Contributions to Political Orientations*”, **Journal of Communication**, 32 (2).
- Gerbner, George vd. (1986), “*Living with Television: The Dynamics of the Cultivation Process*”, **Perspectives on Media Effects**, Ed. Jennings Bryant ve Dolf Zillmann, Lawrence Erlbaum.
- Gerbner, G. vd. (2002), “*Growing up with Television: The Cultivation Perspective*”, **Media Effects: Advances in Theory and Research**, Ed. Jennings Bryant ve Dolf Zillmann, Lawrence Erlbaum.
- Hetsroni, A. ve Tukachinsky, R. (2006), “*Television-World Estimates, Real-World Estimates, and Television Viewing: A New Scheme for Cultivation*”, **Journal of Communication**, 56 (1).
- Huston, A. C. vd. (1992), **Big World, Small Screen: The Role Of Television in American Society**, University of Nebraska Pres, Lincoln and London.
- Morgan, M. (2002), **Violence and Effects Research, Television Studies**, T. Miller (ed.), British Film Institute, London.
- Morgan, M. ve Shanahan, J. (1992), “*Comparative Cultivation Analysis: Television and Adolescents in Argentina and Taiwan*”, **Mass Media Effects Across Cultures**, (Ed.: Felipe Korzony ve Stella Ting-Toomey), Sage Publications, Newbury Park, London, New Delhi.
- Morgan, M. ve Shanahan, J. (2010), “*The State of Cultivation*”, **Journal of Broadcasting & Electronic Media**, 54 (2).
- Özer, Ö. (2003), “*Yetiştirme Kuramı: Televizyonun Kültürel İşlevlerinin İncelenmesi?*”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özer, Ö. (2005a), “*Televizyonun Yetiştirme Rolü: Ankara Çevik Kuvvet Örneği*”, **İletişim**, Sayı: 20.
- Özer, Ö. (2005b), “*Yetiştirme Kuramı: Televizyonla Yaşamın İdeolojik Kültürel Sonuçlarına Yönelik Yapılan Araştırma*”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.5, No.1, Eskişehir.
- Özer, Ö. (2005c), “*Yetiştirme Kuramının Eleştiriler Bağlamında Değerlendirilmesi: Televizyonun Rezonans Etkisine Dair Bir Araştırma*”, **Kültür ve İletişim**, 8 (1).
- Özer, Ö. (2006), “*Televizyonun Şiddet Özelinde Bilin Altına yaptığı Etkiye Yönelik Yetiştirme Kuramı Çerçevesinde yapılan Araştırma*”, **I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı**, Marmara İletişim Fakültesi, İstanbul.
- Özer, Ö. ve Geresimova, S. (2010), “*Yetiştirme Kuramı: Televizyonun Yetiştirme Rolüne İlişkin Türkiye ve Rusya’da Yapılan Araştırma*”, **Medyada Şiddet Kültürü**, (ed.: Ömer Özer), Literatürk, Konya.
- Perse, E. (2001), **Media Effects and Society**, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Potter, W. J. (1999), **On Media Violence**, Sage Publications, London.
- Salmi, V., M. Smolej ve J. Kivivuori (2007), “*Crime Victimization, Exposure to Crime News and Social Trust Among Adolescents*”, **Young**, 15.
- Sargın, S. ve Temurçin, K. (2009), **Türkiye’nin Suç Coğrafyası: Şehir Asayiş Suçları**, Beyaz Kalem Yayınları, Ankara.
- Shrum, L. J., ve Bischak, V. D. (2001), “*Mainstreaming, Resonance and Impersonal Impact: Testing Moderators of The Cultivation Effect For Estimates of Crime Risk*”, **Human Communication Research**, 27 (2).
- Signorielli, N. (1990), “*Television’s Mean and Dangerous World: A Continuation of the Cultural Indicators Perspective*”, **Cultivation Analysis: New Directions in Media Effects Research**, (Ed.: Morgan, Michael ve Nancy Signorielli), Sage Publications.
- Signorielli, N. (2005), **Violence in the Media: A Reference Handbook**, ABC Clio inc., Santa Barbara, California.
- TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, **2009 ADNS Sonucu**, Erişim: Aralık 2010.
- Yumlu, K. (1987), “*Kitle Kültürünün Oluşumunda Televizyonun Rolü*”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.